

Josip Korošec

Arheologija in nekatere njene naloge

V zvezi s posvetovanjem jugoslovanskih arheologov v Niški Banji maja 1950 se je pojavila vrsta aktualnih problemov ob arheološkem delu v Jugoslaviji. Na drugi strani pa naletimo včasih pri nearheologih na napačna pojmovanja o arheologiji in njenih nalogah. Zato bom tu podal nekoliko misli in svoje gledišče o nekaterih vprašanih arheologije in o njenem razmerju do drugih družbenozgodovinskih ved.

Arheologija je družbenozgodovinska veda, ki raziskuje in osvetljuje posamezne faze in momente ekonomskega, kulturnega in družbenega razvoja na temelju materialnih ostalin. V tem je pa zajeta tudi že njena glavna naloga, ki jo v okviru ostalih družbenih ved mora vršiti, ravno tako pa je s tem naznačen tudi način njenega dela.

Često se pojem arheologije in njenih nalog napačno tolmači, česar je kriva v glavnem nepoučenost. Tudi starejše definicije, n. pr. »arheologija je znanost o starinah«, ali »arheologija je znanost, ki odkriva spomenike preteklosti«, ali »arheologija je znanost o preteklosti« itd., so delno pripomogle k njenemu napačnemu tolmačenju. Res pa je, da se tudi v teh definicijah skriva del tega, kar je naloga arheologije, ali bolje del tega, kar služi arheologiji pri raziskovanju. Ni pa v teh definicijah zajet niti celoten odgovor na vprašanje, kaj je arheologija, niti kaj je njena glavna naloga. Dolžnost arheologije je, da ugotavlja ekonomski, kulturni in družbeni razvoj tako posameznih etničnih celin, posameznih rodovnih skupin in celega človeškega rodu od njegovih prvih začetkov pa vse do tedaj, ko arheološka metoda dela ni več potrebna ter prepušča nadaljnje delo drugim vedam, kakor so zgodovina, umetnostna zgodovina, etnologija itd. Temelj njenega raziskovanja pa so materialne kulturne ostaline. S pojmom materialne kulturne ostaline pojmuje v arheologiji sploh vse ostaline od najnavadnejših izdelkov in njihovih odpadkov za vsakdanjo rabo, raznih živalskih osteoloških ostalin, osteoloških človeških ostalin, botaničnih ostalin do ostalin arhitekture in spomenikov visoke umetniške vrednosti. Na ta način lahko rečemo, da so za arheologa materialne kulturne ostaline vsi izdelki in njihovi odpadki, ki jih je za seboj zapustil človek, in tudi vse, kar je bilo s človekom v neposredni zvezi za njegovo rabo. Pri terenskih raziskovanjih in izkopavanjih se uporabljata tudi dva glavna termina za plasti, od katerih je eden kulturna plast, drugi pa sterilna plast. Pri prvi je mišljena tista plast, ki vsebuje kulturne materialne ostaline, pri drugi pa tista, kjer teh ostalin ni, četudi so tu lahko ostaline druge vrste, ki so pomembne za druge vede, kakor je geologija, paleontolo-

gija itd. Ker pa te ostaline niso prišle v stik s človekom, za arheologijo v ožjem smislu nimajo nikakršnega pomena.

Da bi arheologija mogla podati pravo sliko družbenega, ekonomskega in kulturnega razvoja, je primorana raziskovati po svojih metodah dela in svoje izsledke, kolikor je to mogoče, komparirati z izsledki drugih sorodnih ved. Njena izhodna točka so vedno materialne ostaline, ker samo na ta način so možni pravilni zaključki, ki bodo neodvisni od zaključkov drugih ved. Na ta način bomo dobili tudi v arheologiji zaključke, ki jih je ugotovila po svojih, t. j. drugih metodah dela n. pr. že zgodovina ali neka druga veda (etnologija itd.), posebno za kasnejša obdobja. S tem pa dobi zgodovina poleg pisanih virov tudi še nov vir, sloneč na materialni podlagi. Seveda dobimo tako često tudi nasprotno zaključke, ki se ne skladajo z že obstoječimi. V takih primerih je zato potrebna revizija tako prvih kakor drugih zaključkov. Arheologija mora upoštevati točnost podanega gradiva, njegovo množino itd., pri čemer se tudi pokaže, ali je ta primer splošen ali pa le osamljen pojav, kar da temu viru zopet večjo ali manjšo verodostojnost. Zgodovina s svoje strani pa mora presoditi verodostojnost svojega pisanega vira, pri čemer mora upoštevati, da so posebno starejši viri pisani dokaj individualno, ali pa tudi, da so jih posamezni zgodovinarji individualno tolmačili. Kot primer naj navedem le splošno mnenje, ki je do nedavnega prevladovalo v zgodovini, da namreč Slovani niso imeli nikakršne kulture, kar pa danes arheologija s svojimi materialnimi dokazi pobija. Nekateri zgodovinarji sicer še danes vztrajajo pri svojem nekdanjem mnenju, podcenjujoč arheološke dokaze, a precenjujoč pisane vire, n. pr. Prokopija in dr. Pri končnih zaključkih je pa arheologija primorana upoštevati in uporabiti kot zgodovinskodružbena veda tudi zgodovinske metode dela za rekonstrukcijo življenja in družbenega, ekonomskega ter kulturnega stanja. Posebno pride to v poštev pri obdobjih, ki jih arheologija brez pomoči zgodovine ne more sama po sebi pojasniti.

Često se je že postavilo vprašanje, ali je arheologija samostojna veda ali pa le del neke družbenozgodovinske vede. Vzrok teh vprašanj je, da je nekaterim arheologija le veda, ki druge vede samo izpopolnjuje, oziroma veda, ki ima nalogo, da odkriva to, kar je tem vedam še neznano. Resnica je, da arheologija to tudi dela. Vendar so pa njene metode dela zelo različne od metod dela teh drugih ved, pa naj bo to etnologija, zgodovina ali pa umetnostna zgodovina. Vse te vede so tudi arheologiji pomožne vede ravno tako, kakor je arheologija njim pomožna veda. Z drugimi besedami: arheologija jih s svojimi materialnimi dokazi izpopolnjuje, kakor jo tudi one izpopolnjujejo bodisi z viri (zgodovina), s komparativnim, še živečim gradivom (etnologija primitivcev) in z raznimi stilnimi posebnostmi in razvojem umetnosti (umetnostna zgodovina). Arheologija je že zaradi svojih prijemov v svojem delu enakopravna ostalim vedam ter po svojih metodah dela povsem samostojna. Od vseh družbenozgodovinskih ved se metode dela v arheologiji najbolj približujejo posameznim prirodnostnim metodam dela. Vzrok tega pa je to, da spomeniki in gradivo v širšem pomenu besede niso več živi, t. j. niso več danes uporabljani in tudi nimajo danes več še živečega komparativnega gradiva. Poleg tega pa arheološko gradivo tudi ni več vidno, oziroma leži pod površino zemlje.

Res je, da se je še danes ohranilo precejšnje število primerov arheoloških spomenikov, ki so še danes vidni, toda tu gre v glavnem le za monumetalno arhitekturo (n. pr. atenska nekropola), sem in tja pa tudi za kak primer plastike ali nagrobnika. Toda tudi ti primeri niso več živi, niso več v uporabi, v najboljšem primeru so v sekundarni uporabi (Dioklecianova palača v Splitu itd.), tako da so za tolmačenje potrebni zopet arheološki prijemi. Tako je arheologija primorana uporabljati metode raziskovanja, ki jih uporabljajo tudi paleontologija, paleozoologija itd. Kot primer vzemimo eno vejo arheologije — prazgodovino človeka, paleolit. Ta veda je primorana za svoje raziskovanje pritegniti tudi geologijo in paleontologijo. Brez ugotovitve geoloških plasti pri paleolitu ni možna kronologija itd. Brez paleontologije ni v paleolitu mogoče ugotoviti kronologije, a tudi ne ekonomike v širšem pomenu besede, ki se tedaj omejuje le še na lov in zbiranje plodov. Kulturne človeške ostaline, kakorkoli so tu zanimive in pomembne, pa imajo skoraj le sekundaren pomen. Le v zvezi z vsemi ostalimi momenti jih lahko pravilno tolmačimo. Tako nam v resnici v paleolitu geologija, paleontologija in paleoantropologija služijo kot temelj za tolmačenje bivanja in razvoja človeka in njegove kulture.

Podobno kot s paleolitom je tudi z ostalimi arheološkimi vejami. Res je, da te nimajo toliko zveze z geologijo kakor paleolit, ker se njihove kulturne ostaline nahajajo v plasteh, ki so za geologijo povsem recentne. Tudi paleontologija ne prihaja tu v poštev, ker je rastlinstvo in živalstvo doseglo že razvojno stopnjo, ki je sorodna našemu času. Pač pa so v arheologiji mlajših obdobjih od neolita dalje pomembne nekatere druge prirodoslovne vede, kakor so paleozoologija, paleobotanika, paleoantropologija itd. Samo s pomočjo teh ved lahko arheologija rešuje posamezna vprašanja. Edino s pomočjo paleozoologije in paleobotanike nam je mogoče ugotoviti pravo sliko ekonomskega stanja posamezne etnične ali pa kulturne skupine. Poljedelsko orodje nam sicer priča, da se je ta ali ona naselbina bavila s poljedelstvom, toda samo paleobotanika more ugotoviti, kaj so pridelovali. Sestavni del arheoloških najdb so tudi osteološki živalski ostanki, a samo paleozoologija nam more točno ločiti domače od lovnih živali. Samo paleozoologija bo dalje mogla ugotoviti čas, kdaj je človek udomačil posamezne vrste živali itd. Paleoantropologija pa daje podatke o človekovem fizičnem razvoju. Danes ali jutri bo podprla tudi z antropološkimi dokazi točnost domnev o posameznih migracijah, ali pa jih bo ovrgla. Ravno tako bo pomembna tudi pri vprašanju o formiranju posameznih etničnih skupin oziroma o njihovi etnogenezi. Tudi pri sožitju dveh etničnih skupin, ki se po arheološkem, t. j. kulturno-materialnem gradivu ne moreta ločiti, bo morala pomagati antropologija. Kot primer naj navedem le t. i. keszthelysko kulturno skupino oz. avaro-slovansko kulturo, katere grobne ostaline bo mogoče pravilno opredeliti le s pomočjo antropologije, kakor bo mogoče le z njeno pomočjo ugotoviti del, ki ga je vsaka od teh etničnih skupin prispevala k tej kulturi. Vendar pa je tudi geologija, skupaj z mineralogijo, pomembna v arheologiji kasnejših obdobjih. Le s pomočjo teh dveh je možno ugotavljati posamezne rudnike v širšem pomenu besede, t. j. od kod so črpali potrebni material za izdelovanje posameznega orodja. Ne majhnega pomena sta pa ti vedi tudi pri vprašanju trgovskih stikov.

Vzemimo kot primer, da se na posameznih lokalitetah neolitike periode v Podonavju nahaja obsidian. Geologija je ugotovila, da imamo ta obsidian oziroma da je njegov izvor na izviru Tise v gorovju Bükk. Tako smo dobili dva važna činitelja, od katerih je eden ugotovitev kraja, kjer so črpali obsidian že zdavnaj v predzgodovini, drugi pa, da je področje gornje Tise bilo v trgovskih stikih celo s srednjim Podonavjem bodisi posredno ali pa neposredno. Podobno je pa tudi z drugim gradivom, kakor je steatit, jadeit, orientalni alabaster itd., katerega izdelki so česti v predzgodovinskih lokalitetah, da o raznih rudah ne govorim.

Vsaka od teh ved, kakor geologija, paleozoologija itd., je samostojna veda, vendar se jih arheologija poslužuje le kot pomožnih ved, ker ji pomagajo pri posameznih vprašanjih, ki so z arheologijo v ozkih stikih in brez katerih bi bila arheologija nepopolna. Človekovih izdelkov ne smemo tolmačiti le z estetske strani in temu podobno, temveč ravno tako (po njih uporabi, pridobivanju materiala za njihovo izdelavo, po načinu izdelave in tudi po vsem, kar je s tem v zvezi, tako da na tej podlagi dalje lahko razjasnimo ekonomiko, družbeno stanje, duhovno življenje itd., z eno besedo celotni razvoj neke kulturne skupine oziroma človeškega rodu.

Omenil sem že, da so posamezne druge družbenozgodovinske vede tudi le pomožne vede arheologije, ker ji včasih nudijo posamezne podatke pri reševanju raznih problemov, oziroma izpopolnjujejo marsikake njene praznine. Ravno tako pa tudi arheologija zopet te vede izpopolnjuje. Zato je dokaj težka neka ostra medsebojna delitev. Najlažja je pač še delitev med arheologijo in med zgodovino, pa tudi to samo glede prijemov in metodološkega dela. Za zgodovino so arheološki rezultati le nov materialni vir. Zgodovina pa včasih tudi arheologiji dragocene, čeprav pogosto še pomanjkljive podatke v svojih pisanih virih. Omenil sem tudi že, da so v starejših obdobjih pisani viri zelo pogosto individualni, ko osvetljujejo posamezne politične, a tudi kulturnozgodovinske in družbene momente. Težišče arheologije leži pa predvsem na osvetljevanju kulturnozgodovinskih in družbenih momentov, medtem ko so politični, kolikor sploh prihajajo v poštev, le podrejeni. Poleg tega pa nimamo v arheologiji v teh vprašanjih nikdar individualnih pojavov, kvečjemu jih je možno individualno tolmačiti. Arheologija je zgodovini dragocena pomoč celo v kasnejših, recimo srednjeveških vprašanjih. Marsikaka vprašanja je že in bo še mogla razsvetliti samo arheologija s svojimi metodami dela. Tako je razmerje arheologije do zgodovine in obratno povsem jasno, čeprav končno obe težita k istemu cilju.

Dokaj težje je po mnenju nekaterih ugotoviti razmerje med arheologijo in umetnostno zgodovino in obratno. Delitev bi naj bila tu težja. Vendar pa to ni tako. Nekateri menijo, da se umetnostna zgodovina bavi le s še živimi spomeniki, umetniškimi objekti arhitekture in likovne umetnosti. Mislim, da je to naziranje popolnoma napačno. Naloga zgodovine likovne umetnosti je, da ugotavlja estetsko vrednost umetniških objektov vseh časov, oziroma umetnostna zgodovina sploh ugotavlja razvoj duhovne kulture, podane v likovni umetnosti in arhitekturi od njenih začetkov do danes. Ravno tako napačno pa je tudi naziranje, da ni naloga arheologije ugotavljanje estetske vrednosti posameznih arheoloških umetnostnih objektov,

temveč samo ugotavljanje tehnološkega postopka pri njih izdelavi. Glede tega pa moramo zopet upoštevati, da je umetnostna zgodovina v posameznih periodah celo pododdelek arheologije. Tak primer je n. pr. z umetnostno zgodovino antike, tak primer je z asirološko, egiptološko in drugimi umetnostnimi zgodovinami. Tu morata arheologija in umetnostna zgodovina družno sodelovati, kar je tudi popolnoma razumljivo. Na ta način je razmerje umetnostne zgodovine do arheologije in obratno podano že samo po sebi. Iz časov pa, kjer imamo še danes živeče spomenike in kjer arheologija s svojimi metodami dela ni več potrebna, padajo ti spomeniki izključno v področje umetnostne zgodovine. Tu umetnostna zgodovina ugotavlja ne le estetsko vrednost, temveč ravno tako tudi tehnološke postopke itd. Seveda so pa lahko tudi v teh periodah potrebni arheološki prijemi, posebno ako so spomeniki danes že uničeni. Ti arheološki prijemi pa leže v glavnem le na odkrivanju teh spomenikov, medtem ko bo ostalo reševala zopet le umetnostna zgodovina, kolikor so namreč to spomeniki monumentalne in umetniške vrednosti. Predmeti in objekti, kakor so navadne stavbe, gospodarska poslopja, razno obrtniško orodje, keramika za vsakdanjo uporabo itd., spadajo pa tudi dalje v krog arheološkega raziskovanja. Ali je zato možna neka konkretna delitev med eno in drugo vedo? Nekateri so skušali to vprašanje rešiti kar s postavljanjem letnic. Tako naj bi meja med eno in drugo vedo ležala v vzhodnih delih naše države nekako v XVII. stoletju. Vendar tega vprašanja ni možno rešiti s postavljanjem letnic in sploh z neko časovno delitvijo. Delitev je mogoča samo materialno. Umetnostna zgodovina, ki se po svoji funkciji bavi le z duhovno kulturo, izraženo v likovni umetnosti in arhitekturi, ima nalogo, da s svojimi metodami dela obravnava umetnostnozgodovinske objekte vseh časov. Arheologija pa, ki proučuje tako materialno kakor duhovno kulturo, preneha povsod tam, kjer se nahajajo še živi spomeniki. Ker imata monumentalna arhitektura in likovna umetnost sami po sebi daljše življenje, je razumljivo, da so se umetnostnozgodovinski objekti ohranili tudi dalj časa in da imamo danes še žive spomenike iz zelo zgodnjih period naše ere (romanika, gotika, bizantinska umetnost). Tu so ohranjeni tako arhitektonski spomeniki kakor likovna umetnost (freske, plastika itd.). Logično je zato, da bodo taki spomeniki spadali prvenstveno v področje umetnostne zgodovine. Antični in še starejši spomeniki, ki so danes že mrtvi, pa pridejo zopet prvenstveno v področje arheologije in ta jih nekako pripravlja za nadaljnjo uporabo umetnostni zgodovini v širšem pomenu besede kakor tudi drugim vedam. Čeprav v kasnejših periodah prevzema umetnostna zgodovina umetnostnozgodovinske objekte v svoje področje in se arheologija z njimi ne bavi, ni s tem naloga arheologije za to obdobje končana. Kakor sem že omenil, je njena dolžnost, da tudi dalje raziskuje in obravnava tiste objekte in predmete, ki so gospodarskoekonomskega in kulturnozgodovinskega pomena ter ne pridejo v področje umetnostne zgodovine. V nujnih primerih mora arheologija pomagati celo pri reševanju nujnih družbenozgodovinskih problemov iz najbližje preteklosti, a zato ne sega v področje niti umetnostne zgodovine niti kake druge družbenozgodovinske vede. Ravno tako pa umetnostna zgodovina pri raziskovanju duhovne kulture, izražene v likovni umetnosti, niti najmanj ne omejuje

arheologije, ko raziskuje antične umetniške spomenike, predzgodovinsko plastiko in ornamentiko in paleolitsko umetnost. Naloge arheologije in umetnostne zgodovine so načrtane s samim ciljem, ki ga vsaka od teh ved hoče doseči, ravno tako kakor delno tudi s samo metodo raziskovanja. Delitev med eno in drugo zato ni težka. Nikakor pa ne moremo predpisovati ne eni ne drugi, kaj sme delati in česa ne. Neka časovna delitev med arheologijo in umetnostno zgodovino je popolnoma zgrešena. To bi pomenilo, da umetnostna zgodovina ne sme raziskovati nikakih starejših objektov, kakor tudi, da arheologija ne sme več raziskovati obdobj, ki so v področju umetnostne zgodovine. Najbolje je, da pustimo umetnostni zgodovini to, kar je zvezano z umetnostno zgodovino, arheologiji pa to, kar je arheološko. Na ta način se ne bodo dogajale anomalije, da se bo n. pr. še danes živeča gotika s freskami, arhitekturo, plastiko, slikarstvom itd., ravno tako kakor še danes živeča romantika ali pa bizantinska umetnost ter pod njenim vplivom stoječa srednjeveška srbska in makedonska arhitektura in likovna umetnost vsiljevala arheologiji, medtem ko bi naj se umetnostna zgodovina zadovoljevala šele z barokom in z novejšimi strujami. Navadno se take zahteve postavljajo zato, ker mnogi ne vedo, kaj je umetnostna zgodovina in kaj so njene naloge, kakor na drugi strani ne poznajo arheologije in njenih nalog. Končno bi s pravico tudi lahko vprašali, zakaj se ne bi potegnila neka meja oziroma neka časovna delitev med zgodovino in arheologijo. Saj sta obe družbenozgodovinski vеди, ki težita k skupnemu cilju. Zakaj se ne bi postavila n. pr. meja za naše kraje nekako v VI. stoletju pred n. e., ko imamo že pisane vire. Zgodovina se ne bi smela baviti s starejšimi obdobji, arheologija pa ne z antiko. Seveda bi potem zgodovina bila primorana, da prevzame arheološke metode dela in se tako sprevrže v arheologijo, medtem ko bi morala arheologija popolnoma samostojno ustvarjati zgodovino starejših period. V resnici pa se ena in druga veda le medsebojno izpopolnjujeta, kakor se izpopolnjujeta tudi arheologija in umetnostna zgodovina, ker pač arheologija posega povsod tja, kjer odpovedo drugi bodisi pisani ali tudi kakki materialni viri.

Pomožna arheološka veda je tudi etnologija, predvsem etnologija primitivcev, ki včasih nudi dragoceno komparativno, še živeče gradivo. Nasprotno je pa zopet tudi za etnologijo arheologija pomožna veda in jo lahko smatramo za etnologijo preteklosti. Tako imamo tudi tu načrtano jasno razmerje ene vede do druge.

Seveda pa uporabljaj arheologija kot pomožne tudi še druge vede, tako geografijo, lingvistiko itd. Često prihajajo take vede v poštev šele pri končni sintezi ali pa pri posameznih specialnih problemih. Kot primer naj navedem, da mora arheologija glede prihoda Ilirrov na Balkan oziroma pri njihovi etnogenezi upoštevati ravno tako tudi lingvistične zaključke, potem ko je sama zbrala dovolj dokazov na materialni bazi. Nasprotno bo pa tudi lingvistika morala upoštevati arheološke materialne dokaze pri reševanju svojih problemov. Ravno tako je lingvistika pomembna za arheologijo tudi pri epigrafiki, ki je posebna veja v sklopu arheologije.

Z napredovanjem raziskovanja in z bogatenjem materialnega gradiva in raznih problemov je bilo nujno deliti tudi arheologijo v posamezne oddelke. Delitev je izvedena tako teritorialno kakor časovno. Toda v taki

delitvi ni neke šablone in je tudi ne moremo postaviti, ker je vsaka taka delitev odvisna od mnogoterih činiteljev. Časovno bi od ostale arheologije bila ločena arheologija paleolita, ki pa poleg tega že zaradi svojih pomožnih ved uporablja tudi čisto svoje posebne metode dela. Poleg tega se pa deli arheologija tudi še teritorialno, časovno pa tudi še na razne pododdelke. Teritorialno se arheologija deli tudi v kasnejših periodah, n. pr. na hetitologijo, asiologijo, egiptologijo, klasično arheologijo, slovansko arheologijo itd., kjer vsak tak oddelek obsega pokrajino, ki predstavlja ali širšo nekdanjo etnično ali državno celoto pa tudi vplive in import iz teh dežel v sosedne pokrajine. Toda tudi v teh primerih se arheologija zaradi lažjega proučevanja deli na posamezna obdobja ali pa tudi na posamezne veje. Predvsem ima vsaka od teh pokrajin tudi svojo predzgodovino ali protozgodovino, t. j. čas pred pojavom pisanih virov. Dalje je n. pr. klasična arheologija razdeljena na grško in rimsko, prva zopet na arhaično, klasično in helenistično periodo itd. Poleg tega pa so tudi še posamezne veje, kakor umetnostna zgodovina antike, epigrafika, numizmatika in dr. Tudi predzgodovina se deli tako teritorialno kakor časovno, teritorialno na posamezne pokrajine oziroma na pokrajine, kjer se razprostira posamezna etnična ali jezikovna skupina, časovno pa glede na družbeni razvoj, ki je vezan na posamezne ekonomske momente. Vsa predzgodovina se pri nas deli na štiri glavne odseke: na neolitsko periodo, bronasto periodo, periodo starejšega železa (halštatt) in periodo mlajšega železa (laten). Ta periodizacija je izvršena po ustaljeni evropski periodizaciji na temelju posameznih gospodarskih momentov oziroma po novih gospodarskih pridobitvah. Niso pa te periode trajale enako dolgo in niso nastale istočasno po vsej Evropi. To omenjam le zato, ker mnogi mislijo, da je možno pri nas v arheologiji posamezne periode časovno strogo omejiti, kar naj bi nekako ustrezalo periodizaciji, ki jo vrše nekateri zgodovinarji. Ni izključeno, da bo taka periodizacija nekoč možna, vendar pa danes pri raziskovanju še nikakor ni sprejemljiva. Delitev arheologije, toda ne njena stroga periodizacija, je le internega pomena in je v glavnem potrebna zaradi specializacije in reševanja bolj specialnih vprašanj. Konkretno naj omenim tu le nekaj primerov. Ko je Balkan prišel v rimski imperij, se misli, da se na Balkanu začelja antična civilizacija, kar je tudi popolnoma točno. Ni se pa postavilo vprašanje, kje se začelja ta civilizacija: ali povsod ali samo v posameznih pokrajinah, mestih itd. Vendar pa vemo, da obstajajo ilirska plemena tudi še dalje. Kakšna je pa bila njihova kultura tedaj, ko imamo na nekaterih krajih že antično civilizacijo? Res je, da je danes še ne moremo diferencirati. Antična oziroma to, kar razumemo kot »provincionalno antično«, gotovo ni bila. Ta je osredotočena ob antičnih komunikacijah in strateških točkah ter antičnih mestih oziroma naselbinah v naših krajih. Ako tudi upoštevamo, da je bil del Ilirv v suženjskem razmerju do novih gospodarjev, del v kazenskih oddelkih, del v avksiliarnih četah, to vendar niso bili še vsi Iliri. S tem pa se nam postavlja nova vprašanja, katerih eno je tudi življenje in stanje domačega ilirskega prebivalstva za rimske nadvlade. Arheologija antike bo to dokaj težko reševala brez povezave z zgodnejšo ilirsko materialno kulturo. Drugi primer: s prihodom Kelto v naše kraje, z njihovimi prodori proti jugu imamo

tudi zgodovinske, pisane vire. Kelti pa tu kot nosilci svoje lastne kulture prihajajo v dotiko z domačo ilirsko kulturo. S tem nastajajo zanimivi momenti. Mešanje teh dveh kulturno-materialnih elementov rodi novo materialno kulturo, kakor je bilo n. pr. pri Japodih, ki je delno verjetno tudi rezultat etničnega mešanja. Vendar se pa ta kultura pojavlja le na relativno omejenem ozemlju, ne pa povsod. Drugod je pa čistih latenskih elementov tudi relativno manj, kakor bi jih pričakovali. S tem se pa zopet postavlja vprašanje, kakšna je bila in ostala oziroma kako se je razvijala ilirska domača kultura, ki je po danes znanih elementih imela prvotno vse odlike t. i. halštatske periode. V posameznih teritorialnih področjih je bilo že mogoče ugotoviti neke mlajše forme, ki kažejo naravni razvoj ilirske kulture, toda za sedaj še ne povsod. Ker pa to ni latenska kultura ali civilizacija, je tudi ni mogoče periodizirati v laten, čeprav časovno v resnici njej ustreza. Tretji primer: po zgodovinski periodizaciji poznamo začetek in konec selitve narodov. Toda arheologija stoji pred drugo nalogo, namreč, kako material selitve narodov striktno ločiti od kasne antične in provincialne civilizacije, kar pa danes še ni mogoče. Poznamo gradivo, katerega nosilci so bili Jazigi, Gepidi, Langobardi, Ostrogoti itd. Ne smemo pa pozabiti, da mnoge predmete, identične gornjim etničnim skupinam, najdemo tudi na kasnoantičnih grobiščih in na grobiščih, ki ne pripadajo nobeni od teh etničnih skupin, čeprav jim sami predmeti lahko tudi pripadajo. To so za sedaj vprašanja, ki jih bo treba šele rešiti, ker poprej ni mogoče izvesti materialne periodizacije. Naj omenim samo še en primer. Materialne ostaline, ki pripadajo Slovanom X. in XI. stoletja, so povsem jasne. Toda takoj, ko preidemo na starejša obdobja, recimo v VIII. stoletje, imamo t. i. keszthelysko ali avaro-slovansko kulturo, ki je danes nikakor še ne moremo pravilno etnično opredeliti. Čeprav vemo, da so bili tako izdelovalci kakor nosilci teh ostalin v veliki meri tudi Slovani, so bili njeni nosilci obenem tudi Avari. Dalje je v kasnoantični ostalini mnogo elementov, ki so povsem sorodni slovanski materialni kulturi. S pravico se pa postavlja vprašanje, komu pripadajo te ostaline, kasni oziroma postantilki, selitvi narodov, ali pa imajo pri njih svoj delež tudi Slovani. To so danes še problemi, ki čakajo na razjasnitev. Zato je tudi vsaka periodizacija arheološkega materiala za sedaj še prezgodnja. Slovanske kulture ne moremo proučevati brez kulturnega materiala selitve narodov in provincialnorimske kulture v naših krajih. Provincialnorimske kulture oziroma civilizacije ni mogoče proučevati brez latenske in ilirske kulture itd. Vedno je prva povezana z drugo ali pa z večjim številom drugih. Res je, da govorimo tudi arheologi o slovanski kulturi, o antični civilizaciji itd., toda s tem nikakor ne mislimo, da nam vsaka od teh period nudi že sama po sebi dovolj opore in da jo lahko smatramo kot zaokroženo celoto. Dobo pred sužnjeposestniško ureditvijo, ki je nastala kot posledica ekonomskih vzrokov, imenuje zgodovina dobo vojaške demokracije. Seveda velja to tudi za arheologijo, ako gledamo nanjo z zgodovinskega gledišča. Vendar pa z gledišča same arheologije, ki je vezana na delo ob materialu, danes tega ni mogoče storiti, ker točne meje ne moremo še postaviti. Nekje je bil razvoj hitrejši, drugod zopet počasnejši. Danes govorimo o sužnjeposestniški ureditvi Rima, kasneje tudi o kolonatu, ki obstoji tudi na Balkanu

v času rimske okupacije. Posamezne province, n. pr. Dalmacija, so pod rimsko nadvlado bolj trpele kakor pa druge, kar je bilo odvisno seveda tudi od ekonomskih momentov, n. pr. od rudarstva. Toda v kakšni družbeni ureditvi so živeli svobodni Iliri tudi še v novi eri? V sužnjeposestniški nikakor. Pri njih je tudi še dalje stara, t. i. vojaška demokracija. S tem pa dobimo maenkrat družbeno ureditveno kontinuiteto s selitvijo narodov in kasneje s Slovani. Na ta način je sužnjeposestniška ureditev bila v naših krajih nekaj tujega, teritorialno vezana in le posledica tuje okupacije.

V nekaterih deželah skušajo posamezni znanstveniki danes reševati arheološke probleme z novimi metodami, ki niso več arheološke, temveč zgodovinske. Priznati moramo, da se te nove metode šele preizkušajo. V glavnem slone nove metode na tolmačenju posameznih pojavov z razvojno zakonitostjo. Zato v mnogih primerih posamezni znanstveniki, nearheologi, arheološka tipološka raziskovanja odklanjajo. Pri tem pa obstoji upravičena nevarnost, da se bo razvojna zakonitost generalizirala oziroma uporabljala pri vseh kulturnih skupinah istočasno in da se ne bodo upoštevale niti krajeвне posebnosti niti konservativnost itd. Obstoji pa tudi nevarnost, da se ne bi izdelala neka šablona, v katero bi se kratko malo uvrščale predzgodovinske kulturne skupine. Ker se pa danes te nove metode šele preizkušajo in še niso izpopolnjene, zasledujejo za sedaj le najbolj splošen kulturnozgodovinsko in ekonomsko-socialni razvoj, ki obsega samo glavne faze, često tudi komaj v okviru kakkega tisočletja. Izpopolniti te nove metode dela bo pa mogla sčasoma samo arheologija. Zato se mi zdi neupravičeno odklanjati arheološko raziskovanje po njegovih metodah dela, ker le to more nuditi vpogled v vse detajle kulturnega in ekonomskega življenja posameznih kulturnih skupin in lokalitet. Omenim lahko tudi še to, da se nove metode preizkušajo v deželah z visoko arheološko tradicijo, kjer so arheološka raziskavanja že v veliki meri napredovala, čeprav še zdaleč niso dokončana (pogosto niti za posamezna krajša obdobja). Vendar bo pa spričo obilice arheološkega raziskavega gradiva vsaj sumaričen rezultat kolikor toliko mogoč. Vendar se tudi tam kljub temu intenzivno nadaljuje čisto arheološko raziskovanje v želji, da arheologija sama pokaže celoten razvoj v tej zgodovinski problematiki. V Jugoslaviji, ki je arheološko sploh še neraziskana, je pa tem bolj želeli, da se izvrše vsaj najnunejša arheološka raziskovanja kot začetna dela za kasnejše sintetične zaključke.

Da bi arheologija mogla zadostiti svojim nalogam, se poslužuje pri svojem raziskovanju poleg pomožnih ved tudi svojih metod dela, ki so vezane zgolj na material. V glavnem jih moremo razdeliti že po samem vrstnem redu na izkopavanje, tipološko in komparativno raziskovanje ter rekonstrukcijo. Ker arheološko gradivo v glavnem ni vidno in se ne nahaja na površini zemlje, je ena od najpomembnejših metod arheološkega raziskovanja znanstveno izkopavanje. Često postavljajo napačne ali vsaj delno napačne definicije, po katerih naj bi arheologija kot družbeno-zgodovinska veda »iskala« z izkopavanjem spomenike materialne kulture. V resnici pa jih ne išče, temveč le raziskuje. Namen znanstvenih izkopavanj je, da bi dobili znanstveno dokumentacijo pri postavljeni problematiki. Predzgodovinske nekropole ne raziskujemo oziroma izkopavamo zato, da

bi kaj našli, ker ima pri izkopavanjih objekt le sekundaren pomen in sekundarno vrednost, temveč zato, da bi ugotovili kult mrtvih, način pokopavanja tiste kulturne skupine, razmerje tega pokopavanja do druge kulturne skupine na isti, višji ali nižji razvojni stopnji, gledanje te kulturne skupine na posmrtno življenje, uporabo raznega nakita, nošnje obleke itd. Depoja prav tako ne raziskujemo, da bi zbrali predmete in odnesli v muzej, temveč zato, da bi predmete raziskali s tehnične strani izdelave, da bi ugotovili višino obrtništva, trgovske zveze itd. Ravno tako raziskujemo z izkopavanjem naselbino, da bi dala odgovor na celo vrsto vprašanj ekonomskega, socialnega, družbenega in kulturnega značaja. Nesporno, da je pomembno tudi ostalo gradivo, obsegajoče keramične izdelke, orodje, orožje, nakit itd., vendar pa ti predmeti lahko nudijo pravilno sliko šele v zvezi z vsemi gornjimi momenti, nikdar pa ne sami po sebi. Tudi izkopavanja, ki niso nudila nikakršnih materialnih rezultatov, so za arheologijo vedno pozitivna.

Način znanstvenih izkopavanj je dokaj različen. O tem bi lahko zelo obširno pisali. Nimam namena, da bi razčlenjeval vse mogoče sisteme, ki jih uporabljamo ob tej ali oni priliki. Zaradi evidence vseh predmetov in momentov, ki se pojavljajo pri izkopavanjih, je danes najbolj priporočljiv mrežasti sistem, kjer je cela ploskev raziskovanja razdeljena v obliki mreže v večje ali manjše kvadrate. V ta sistem spada tudi t. i. sistem blokov, ki ga v novejšem času nekateri prav radi uporabljajo tudi pri nas, pač s to razliko, da se vsak kvadrat raziskuje sam zase (od tod tudi njegovo ime), kar ima včasih svoje dobre, prav pogosto pa tudi slabe lastnosti. Večjo elastičnost nudi navadni mrežasti sistem, ker lahko zajame poljubno površino, obenem je pa mogoče vršiti tudi stratigrafska raziskovanja, t. j. raziskovanja po kulturnih plasteh, ker na omejenem prostoru kulturnih plasti ne moremo slediti in smo primorani uporabljati samo absolutno globino vsake najdbe. V sistemu blokov dalje ni možno ugotavljati niti prirodnih jam niti jam za odpadke itd., ki so vse sestavni del kulturne plasti. Mrežasti sistem v zvezi s stratigrafijo je pravzaprav osnovni način izkopavanja vseh predzgodovinskih lokalitet, ne glede na njihov karakter. V arheološko naprednejših deželah je danes sploh zabranjeno raziskovati površino, ki bi obsegala manj kakor 300 m². To je pa mogoče izvršiti le z mrežastim sistemom v zvezi s stratigrafijo. Seveda pa tudi ta sistem, razen same mreže, često odpove, posebno pri antičnih arhitektonskih objektih kakor tudi pri drugih objektih, ki jih je treba ohraniti in situ. Zato lahko rečemo, da nekega vnaprej določenega pravila ni. Raziskovalec-arheolog mora pri terenskih delih obvladati pač vse sisteme in načine dela, jih uporabljati in tudi menjati z največjo elastičnostjo tako, kakor to zahtevajo dani momenti, ki se pogosto vsak trenutek menjajo. Nikdar pa ne sme izgubiti iz vida glavnih nalog, t. j. evidence vsakega posameznega predmeta in evidence vseh ostalih momentov, ki jih najlaže zajame z mrežo. Ta evidenca, skupaj z risanimi plani, s profili, z beležkami itd., bo dala možnost kasnejše rekonstrukcije celih izkopavanj, kar bo zopet omogočilo popravek eventualnih napačnih zaključkov. Omenim naj le še, da pred izkopavanji zelo radi sondiramo teren, prvič za ugotovitev lokalitete kot take, dalje za ugotovitev debeline kulturnih plasti, za ugotovitev kulturne

periole itd. Vendar je pa pri sondiranju nujno treba paziti, da ne poško-
dujemo pomembnejših objektov ali jih celo ne uničimo. Zato sondirajmo
le tam, kjer je to nujno potrebno in še tam z največjo pazljivostjo, n. pr.
da ugotovimo obstoj lokalitete. Ni pa dopustno n. pr. sondiranje pri gomili,
da bi ugotovili grob, ravno tako tudi ne sondiranje že znanih antičnih loka-
litet, kjer lahko uničimo tlak, mozaik, del freske itd. Tudi sondiranje pred-
zgodovinske naselbine uniči včasih ognjišča, peči, poškoduje stavbe itd.

Pri raziskovanju arheološkega gradiva, zbranega pri raznih izkopava-
njih, kakor tudi pri pojasnjevanju raznih pojavov se arheologija poslužuje
t. i. tipologije. Mnogi sicer trdijo, da je raziskovanje s pomočjo tipologije
in komparacije odveč. Vendar ni tako. Napačno je le ustvarjati zaključke
le ob sami tipologiji, ako imamo tudi še druge podatke, pa jih ne upošte-
vamo. Res je tudi, da nam tipologija in komparacija že sami nudita dra-
goceno pomoč pri marsikaterih vprašanjih, toda ne vedno in povsod. Na
drugi strani je pa zopet res, da moremo zelo pogosto reševati tudi druge
probleme le s tipologijo, čeprav vemo, da niso rešljivi le tipološko. No,
končno spada to v ožjo obdelavo arheološkega gradiva in v njeno proble-
matiko. Samo tipologija nam edina skupaj s stratigrafijo more nuditi kon-
kretno oporo za kronologijo, tako relativno kakor absolutno. Samo tipolo-
gija nam more razjasniti vprašanje trgovskih stikov, vprašanje obrtništva,
vprašanje etnične pripadnosti itd. Zato tipološko raziskovanje ni nepo-
trebno, temveč nujno potrebno, za nas pa še toliko bolj, ker tipološka raz-
iskovanja zaradi slabo raziskanega ozemlja spadajo v začetna dela, ki jih
tako ali tako moramo izvršiti. Vendar pa moram tu omeniti, da ima tudi
tipološko raziskovanje svoje meje, ki se ne smejo prekoračiti. Tako je n. pr.
nedopustno iskati in povezovati tipološke posebnosti, ki so ali teritorialno
ali pa časovno oddaljene. Tipologijo lahko uporabimo v okviru ene lokali-
tete, ene kulture, celo ene pokrajine, kjer je nekoliko raznih, toda isto-
časnih kultur. Samo pri zasledovanju trgovskih stikov lahko v zvezi z
drugimi momenti uporabimo tipologijo v drugih obmejnih in sosednih,
toda istočasnih kulturah. Poleg tega je še več področij, kjer je tipološka ob-
delava mogoča in dopustna (n. pr. razprostranjenost posamezne forme itd.),
vendar pa ne sme preiti meje in se ji tudi ne sme brez kritičnega gledanja
pripisovati nek poseben pomen. Težnja arheologije v deželah z visoko-
arheološko tradicijo leži danes v reševanju notranjih problemov posamez-
nih kulturnih skupin posameznih lokalitet le bolj na stratigrafski bazi,
ker so tipološka raziskovanja dala že veliko uvodnih del, ki jih sedaj
morejo kontrolirati.

Včasih žele nekateri od arheologije tudi nekoliko prenačgle končne
rezultate. Kot primer navajajo, da so debele knjige napisane o fibulah s
čisto tipološkega gledišča, ki nam ne nudijo nikakršnih rezultatov. Vendar
so pa, recimo, v takih knjigah razporejene fibule raznih in tudi istih oblik
v nekake lestvice, ki naj bi na eni strani pokazale vse nianse v njih obli-
kah, na drugi pa razprostranjenost posameznih oblik oziroma tipov. Ko laik
čita tako študijo, se res često sprašuje, čemu vse to. A vendar so vsa ta
dela nujno potrebna, da bo končno mogoče podati tudi odgovor na danes
še nerešljiva vprašanja. S takim delom dobimo namreč pregledno sliko
celotnega danes zbranega gradiva te vrste, pa tudi pregled njegove geo-

grafske razprostranjenosti in vse razvojne stopnje v raznih krajih. Ob današnjem pomanjkanju gradiva je možno delati in zbirati gradivo samo na ta način. Da bi pa dobili n. pr. sliko o obrtništvu te ali one periode, je potrebno zelo mnogo identičnega gradiva, v našem primeru fibul, na omejenem prostoru, ki bi že s svojo množino omogočile študij serij, ki so bile izdelane v istem, identičnem, sorodnem ali samo podobnem kalupu. To bi nam pa zopet pokazalo, katere fibule je izdelal isti delavec, isti obrtnik oziroma ista delavnica, kakšno je bilo njeno delovno področje, ali je delala samo za bližnjo ali tudi za daljno okolico ali celo za daljni eksport. Na takšna vprašanja pa dames še ne moremo odgovoriti. Seveda pa pred par desetletji tako rekoč niti še slutili nismo možnosti takega ugotavljanja. Šele z razvojem arheologije, s povečevanjem gradiva in z detajlnim tipološkim delom so se pokazale tudi te za sedaj še perspektivne možnosti. Zgrešeno je pa tudi naziranje tistih, ki žele dobiti končen rezultat na temelju enega samega objekta, pa naj bo to posamezen predmet ali naselbina ali grobišče. Tudi taki objekti ne morejo dati zadovoljivega odgovora na vsa vprašanja. O nekem slikarju, da ne govorim o smeri ali šoli, tudi ne moremo govoriti le ob eni sami skici v beležnici ali ob eni sami sliki. Zgodovina tudi ni pisana samo po enem viru ali eni sami beležki. Ne vem, kako naj gradbenik sezida hišo samo z eno opeko. S tem pa želim le poudariti, da je mogoče soliden zaključek podati tedaj, ko imamo že toliko in toliko ugotovljenih činiteljev, v našem primeru toliko in toliko raziskanih naselbin in grobišč. Naglica v znanosti ni bila nikdar na mestu in je vedno privedla do neuspeha. Ne mislim prigovarjati arheologom, ki se često brezuspešno branijo pred preostrimi napadi, temveč tistim, ki včasih žele vplivati na arheološka dognanja ali na način raziskovanja, na terminologijo itd. Tako se je nedavno precej časa razpravljalo o tem, ali so Rimljani poznali pluzno poljedelstvo ali ne. Za arheologa je bila stvar jasna in brez problematike. Toda nekateri drugi so menili, da Rimljani niso poznali pluznega poljedelstva in da plug, ki ni železen, ni plug. Seveda bo jutri nekdo lahkotno trdil, da je edino traktorski plug plug in da drugi ne spadajo v to kategorijo. Nekdo drug je zopet zameril arheologom, da uporabljajo za materialne ostaline neke določene skupine lokalitet istega časa, iste družbene stopnje in tudi iste jezikovne enotnosti naziv kultura, češ da za tem izrazom ne vidimo človeka kot nosilca teh materialnih ostalin. Ravno tako pa obstajajo tudi pripombe k poimenovanju kultur po neki tipični formi ali tipični ornamentiki v tej kulturni skupini (n. pr. kultura zvončaste čaše, Glockenbecherkultur, The Bell Beaker culture, kultura zvoncovitých poharů, la culture de vases campaniformes, ali kultura trakeste keramike, kultura keramiky paskové, Bandkeramische Kultur itd.). Taka poimenovanja obstajajo poleg poimenovanj kultur po neki lokaliteti (vinčanska, butnirska, halštatska itd.) ali po pokrajini (potiška, slavonska itd.) ali zopet po obliki in načinu naselbin, grobišč (gradiščanska kultura, kultura žarnih grobišč itd.). Z izrazom »kultura« razumemo v arheologiji celotno, tako materialno kakor duhovno kulturo, t. j. vse ostaline neke skupine, ki so vezane tako na ekonomsko-gospodarske kakor na družbene momente. V novejšem času nekateri arheologi (Böhm) predlagajo, naj izraz kultura uporabljamo le za tiste stopnje, kjer imamo dokaz o lastnem no-

tranjem razvoju posameznih elementov kot izrazu individualnosti nekega plemena oziroma kot ekvivalentu jezikovne individualnosti. Tam pa, kjer se združuje vedno se povečavajoče število kulturnih in gospodarskih elementov in kjer kultura ni več izraz plemenske individualnosti, temveč dokaz širjenja gospodarstva in kulturnega niveliranja, naj bi se namesto izraza »kultura« uporabil izraz »civilizacija«. Predhodne stopnje med prvo in drugo obliko se začenjajo že v bronastem času in končno preidejo v latensko civilizacijo. Prav tu pa je glavno težišče v terminologiji in pojmovanju oziroma tolmačenju širine izraza. Tudi pri izrazu »civilizacija« je n. pr. treba naglasiti, da civilizacija vsebuje tudi kulturo ne kot ekvivalent plemenske oziroma jezikovne skupnosti, temveč kot izraz duhovnega življenja, ki ga arheologija raziskuje istočasno z gospodarskim in družbenim stanjem. Razna poimenovanja, ki so jih kulture dobile ali po lokaliteti ali po nekem karakterističnem elementu, pa uporabljamo povsod tam, kjer ni mogoče njih nosilcev etnično opredeliti, a vendar predstavljajo neko jezikovno skupnost, kar je videti po materialnih ostalinah. Včasih pa takó ime zajema tudi nekoliko širše področje, obsegajoče v resnici več kulturnih skupin, ki imajo neko skupno potezo. Táko je n. pr. ime »kultura trakaste keramike«, ki druží celo vrsto neolitskih poljedelskih kultur jugovzhodne in celo srednje Evrope, ki vse uporabljajo neke sorodne ornamente. Ne mislim tu preiti v razpravljanje o pravilnosti in nepravilnosti take terminologije, ki ima svoje dobre lastnosti, pa tudi pomanjkljivosti. Mislim, da je popolnoma indiferentno, od kod imajo danes posamezne kulture in civilizacije svoja poimenovanja, ne glede na to, da se moramo vsaj nekoliko ravnati tudi po mednarodni terminologiji, ki je ustaljena, in to ne morda zaradi kakkega oportunizma, temveč zaradi nujne potrebe. Poleg tega imamo pa danes v naši arheologiji veliko več aktualnejših problemov, ki jih je nujno treba rešiti, kakor pa menjati terminologijo, ki se bo počasi itak izmenjala z evolucijo same arheologije, ko bo zato podanih dovolj elementov (kot primer naj omenim, da je nekdaj »slavonska kultura« bila razbita na nekoliko imen, kakor vučedolska, Sarvaš, Zok, ljubljanska kultura). Z menjanjem imen v Jugoslaviji bi trenutno nastalo tudi precej komplikacij že zaradi tega, ker je arheološka znanost vsaj pri nas še kolikor toliko na začetku svojega razvoja, ali pa tudi, ker bi ne bilo mogoče dobiti prikladnih imen. Nekdo mi je predlagal, naj bi se vinčanska kultura (imenovana po lokaliteti Vinči), ki se razprostira v območju srednje Donave (v severni Srbiji, Vojvodini, v delu Slavonije) in spada v neolitske kulture z motičnim poljedelstvom, imenovala kratko poljedelska neolitska kultura srednjega Podonavja. Ako bi prevzeli to ime, kako naj bi pa potem imenovali tiško kulturo (imenovano po reki Tisi), Körös - kulturo (imenovano po reki Körös), starčevsko kulturo (imenovano po lokaliteti Starčevo), lengyelsko kulturo (imenovano po lokaliteti Lengyelu), ki se ravno tako razprostirajo po srednjem Podonavju in se z vinčansko često med seboj prepletajo ter spadajo, kakor vinčanska, v poljedelske neolitske kulture z motičnim poljedelstvom in celo v širšo skupino, t. i. kulturo trakaste keramike oziroma s trakasto keramiko. Sam najraje uporabljam izraz »kultura skupina« povsod tam, kjer je to mogoče, t. j. tam, kjer imamo diferenciacijo med posameznimi lokalitetami (n. pr. slavonska kultura v ožjem pomenu be-

sede in slavonska kulturna skupina v širšem pomenu besede, kamor spada tudi Ljubljansko barje). Mislim pa, da naj terminologija, ki jo danes uporabljamo arheologi, ostane tudi še dalje nespremenjena.

Pri arheoloških raziskovanjih je zelo pomembna tudi rekonstrukcija. Ne mislim tu na ožji pomen izraza, n. pr. na rekonstrukcijo neke posode ali nekega predmeta, (ki se ravno tako tu in tam mora izvršiti), temveč na rekonstrukcijo v širšem pomenu, s pomočjo katere dobimo jasno sliko družbenega, ekonomskega in kulturnega stanja. V takih primerih se mora arheolog lotiti rekonstrukcije posameznih detajlov, posameznih objektov in s tem v zvezi tudi celotnega življenja na neki naselbini. To je ena od najtežjih nalog arheologije, ki jo more uspešno izvršiti le, ako ima dovolj znanih elementov. Naj navedem idealen primer za rekonstrukcijo hiše v predzgodovini. Arheolog je odkril jame soh, ki so bile toliko in toliko oddaljene druga od druge. Prostor, ki ga te jame zapirajo, je pravokotne oblike. Na sredini tega prostora je bilo najdeno fragmentirano ognjišče. Tla se v tem pravokotnem prostoru na eni strani nekoliko vzdigujejo. Poleg tega so našli tudi nekoliko fragmentiranih posod na raznih krajih in omet hišnih sten. Jame soh dajo tločrt nekdanje hiše; po oddaljenosti ene jame od druge, po njih premeru pa zvemo obsežnost brun oziroma soh ter tako lahko ugotovimo, kjer so bila najverjetneje vrata. Glinasti omet kaže, kako so bile zgrajene stene med sohami, ali s polaganjem vodoravno ležečih brun ali prepletene z vejevjem in ometane z glino. Z razporedom pokonci stoječih brun in po obliki tločrta bo čisto mogoče ugotoviti tudi obliko strehe. Suponirana pa bo v tem primeru višina stavbe in kritje strehe. Po posameznih elementih bo mogoče ugotoviti tudi obliko ognjišča. Vzvišeni del prostora v hiši bo že glede na velikost, obliko itd. pričal morda za skupno ležišče, klop ali pa tudi za kaj drugega. Lega razbitih loncev v zvezi z razporeditvijo jam za sohe bo mogoče pokazala, ali so bile narejene posebne police ali so pa posode stale le na prečnih gredah itd. Tako je po teh elementih mogoče narediti dokaj verno rekonstrukcijo te stanovanjske hiše, ki pa ima kljub temu, da so take stanovanjske hiše redke, le še svoje pomanjkljivosti. Kje je n. pr. bila odprtina za odvod dima, ali so v ta namen zadostovala vrata, kje so bile eventualne odprtine za svetlobo, ali so v teh prostorih prebivale tudi živali in katere, ali je tu prebivala ena ali več rodbin itd.? Toda to je rekonstrukcija le enega objekta. Še težja je rekonstrukcija cele naselbine ali pa cele kulture, posebno danes, ko še ne razpolagamo z dovolj velikim številom posameznih podatkov. Isto je tudi z rekonstrukcijo trgovskih poti, rekonstrukcijo poljedelstva na posameznih naselbinah, rekonstrukcijo dova, ribolova, obrtništva itd.

Poleg čisto znanstvene naloge ima arheologija tudi še drugo pomembno, vzgojno nalogo. Tej je možno ustreči na dva načina: s popularnim tiskom, z razstavljanjem gradiva in z ustrezno razlago. Prvi in drugi način se v resnici med seboj izpopolnjujeta. Prvi podaja tematičen in sintetičen pregled, drugi pa ga ilustrira. Ker so muzeji znanstvene ustanove, ki prvenstveno varujejo znanstveno gradivo, je njihova naloga, da podajajo v svojih razstavnih prostorih tudi ilustracijo oziroma da z razstavljanjem gradiva vzgajajo. Možnosti razstavljanja sta pa tudi dve: ali naj bo zbirka sistematično urejena in razstavljena ali pa tematično. Vsaka ima svojo

dobro stran. Prva služi predvsem znanstvenim, druga le vzgojnim namenom. Tako se v resnici med seboj izpopolnjujeta. Znanstveno delo brez sistematično urejenih zbirk v muzejih ni mogoče, ravno tako pa ni mogoče vzgojno delo brez tematičnih zbirk. Ni pa tudi mogoče postavljati tematičnih zbirk brez sistematično urejenih zbirk in depojev, ker je mogoče le na temelju strogega znanstvenega dela urediti tematične zbirke. Načinov za ureditev tematičnih zbirk je več in jih ne mislim naštevati. Ker pa danes v naših muzejih predvsem primanjkuje prostorov, bi še najbolj služile tematične zbirke v omejenem prostoru, ki naj bi se od časa do časa menjale, ostale prostore pa naj bi uporabili za sistematične zbirke, vsaj za sedaj. S tem bi muzeji, ki nimajo dovolj prostora, le zadoščali vsem potrebam. Poudariti samo prvo ali drugo nalogo, bodisi znanstveno ali samo vzgojno, pomeni, da je tak muzej mrtev vsaj za eno nalogo. Muzej mora biti dostopen tako znanstveniku z vsemi svojimi zbirkami in depoji kakor neznatstveniku v ustreznih razstavnih prostorih.

Nastane pa tudi novo vprašanje: ali ne bi kazalo zaradi pomanjkanja prostorov v že obstoječih muzejih osnovati nove muzeje, ki bi temeljili že sami po sebi na tematiki, n. pr. muzej materialne kulture Slovanov, muzej rimske provincialne kulture v Sloveniji, muzej ilirske kulture itd. Problem nastaja, od kod naj bi taki muzeji črpali gradivo. Možno bi bilo, da bi iz obstoječih muzejev izločili gradivo za posamezne tematske muzeje, ki naj se nato množi s sistematičnim nadaljnjim raziskovanjem in z zbiranjem na terenu, pri čemer bi vsak tak muzej raziskoval le tisto, kar mu ustreza. Posledica je zopet cela vrsta novih nerešljivih problemov. Prvič, danes nimamo znanstvenih kadrov, drugič ne vemo, kje vzeti nove prostore. Toda to so samo tehnični momenti. Še težje je pa vprašanje z znanstvenega gledišča. Ne glede na to, da je baza za razstavo v arheološkem muzeju — ali bi vsaj kolikor toliko morala biti — kontinuiteta v razvoju raznih kulturnih in časovnih epoh neke pokrajine v ožjem ali v širšem pomenu in da bodo taki muzeji tudi dalje morali obstajati, bi bilo vendar treba trgati, da bi zadovoljili tudi tematske muzeje, arheološko gradivo iste periode, iste kulture in celo iste lokalitete. Tako trganje oziroma taka delitev pa z znanstvenega gledišča in z gledišča muzeologije nikakor ni dopustna, ker mora gradivo ostati nedeljeno na enem mestu. Drugi moment prinaša sama delitev. Kako n. pr. deliti gradivo selitve narodov od kasnoantičnega gradiva? Kako n. pr. postaviti muzej provincialnoantične kulture oziroma civilizacije, ako istočasno ne postavimo tudi ustreznega predzgodovinskega gradiva, da objasnimo n. pr. samo latenske elemente v rimski provincialni kulturi? Na ta način bi prišli do še večjega trganja obstoječega gradiva in zbirk. Tretji moment, ki naj ga tu omenim, so znanstvena raziskovanja na terenu. Vzemimo muzej prazgodovine človeka (paleolit), ki bo pri svojem raziskovanju naletel na mlajše periode. Glede na postavljeno tematiko in strokovnjake ne bo smel in mogel raziskovati mlajše plasti ali jih bo pa preprosto uničil, ker ne spadajo v njegovo področje. Isti primer pa bi se zgodil tudi z vsemi drugimi tematskimi muzeji. Vzemimo samo muzej za antično arheologijo. Na antičnih lokalitetah so navadno tudi slovanske ostaline. Čeprav slovanska perioda ne spada v njegovo področje, bo vendar moral preiskati tudi to obdobje, a

gradivo, čeprav slovansko, bo šlo končno v njegov muzej. Toda lahko se zgodi, da bo pri svojih raziskovanjih ugotovil tudi še starejše predzgodovinske periode. Ker je pa delo na svojih objektih dokončal, bo preprosto zasul izkopani del. S tem bo eventualni predzgodovinski muzej, ko bo moral po planu ali zaradi problematike raziskovati to lokaliteto, ponovno moral vse odkopavati, rušiti in odstranjevati antiko in še to brez kontrole.

Vendar pa mora vsakdo priznati, da bi taki muzeji in zbirke kakor tudi muzeji in zbirke reprezentativnega pomena bili nujno potrebni. Toda vse je mogoče zadovoljivo rešiti brez delitve obstoječih muzejev in zbirk ter originalnega gradiva. Sedanji arheološki muzeji naj bi se razdelili na interne tematične oddelke, kakor je že primer v Sarajevu itd. Na ta način ostane gradivo pod isto streho in isto upravo, kjer je prenos predmeta iz enega prostora v drugega veliko lažji, kjer se napake lahko hitreje z menjavo popravljajo in kjer je tudi študij na tem gradivu mnogo lažji. Toda kljub temu se tudi izven arheoloških muzejev lahko ustanove tematične zbirke, sestavljene iz kopij vsega karakterističnega gradiva. Take kopije bodo služile obenem tako vzgojnim kakor reprezentativnim in študijskim namenom. Podobno postavitve s kopijami naj bi imel tudi, recimo, republiški in državni muzej za Jugoslavijo, ne glede na to, kje se bo nahajal. Nekdo mi je sicer omenil, da to ne gre, češ da bi tak državni muzej moral imeti najbolj karakteristične originalne predmete iz cele Jugoslavije, a tisti muzeji, ki bi naj dali gradivo, naj bi uporabili kopije. Tako mnenje je povsem napačno in pač posledica nepoučenosti v arheologiji in muzeologiji, pa tudi o nalogah arheologije kot družbenozgodovinske vede.

Danes se postavlja tudi vprašanje, v katerih muzejih naj bi hranili arheološki material, odkrit pri znanstvenem raziskovanju. Poleg arheoloških muzejev imamo tudi mestne in pokrajinske muzeje z arheološkimi zbirkami kot dopolnilo kulturnozgodovinskemu gradivu. Pri reševanju tega vprašanja je pa pomembna predvsem znanstvena naloga arheologije, za katero je materialno gradivo poleg planov, profilov, dnevnikov, fotografij, kartotek, inventarja itd. znanstvena dokumentacija. Zato mora zaradi znanstvenih momentov arheološko gradivo biti vedno tako pripravljeno, da nudi jasen vpogled v celotni kulturni material zaradi eventualne rekonstrukcije izkopavanj. Tako nastaja tudi osnovna zahteva, da se kulturni material ne sme trgati oziroma deliti s tem, da bi posamezne predmete odnašali v drug muzej ali pa celo v drugo pokrajino. Ta pojav je bil tipičen za nekdanje čase, ko je vladala pač želja, da se čimbolj izpopolnijo eni muzeji na račun drugih, manjših, toda ne zaradi znanstvenih momentov, temveč zaradi čisto zbirateljskih. Da je na ta način prišlo skoraj do neke vrste ropanja, je popolnoma razumljivo. Nesporno je, da taki muzeji z obilico raznovrstnega gradiva nudijo dragocene zbirke, toda zelo često brez najpotrebnejše znanstvene dokumentacije. Kje vse n. pr. ne najdemo grških antičnih predmetov? Celo plastika enega in istega grškega svetišča je razmetana po raznih muzejih, mislim pa, da je skoraj najmanj takega gradiva v Grčiji sami. Kdor bi danes potreboval originale zaradi kakšnega posebnega problema, bo moral obiskati pač vse muzeje na svetu, če bo hotel zadostiti vsem znanstvenim vprašanjem. Tudi marsikatero naše gradivo leži danes v Berlinu, na Dunaju, v Gradcu itd. Isto velja tudi za prazgodovino.

Kje vse danes ne leži dragoceno gradivo iz Sv. Lucije pri Tolminu! Da je danes študij takega gradiva nemogoč, je popolnoma razumljivo. S tem pa to gradivo izgubi za znanost tisti pomen, ki bi ga moralo imeti, ker pač ne more nuditi več tega, kar danes od arheološkega gradiva pričakujemo, t. j. rešitve raznih problemov družbenozgodovinskega pomena. Pogosto bi bilo brez pomena, da bi danes to gradivo vračali na mesto, kjer je bilo najdeno, ker nima nobene znanstvene dokumentacije, t. j. ni več mogoče z njim rekonstruirati nekdanjega stanja. Poleg tega bi se pa tudi vsak muzej branil odstopiti gradivo, ki ga ima v svojih zbirkah. Kot primer naj navedem samo ilirsko halštatsko nekropolo s Hajdine, ki je danes spravljena v treh muzejih (Maribor, Ptuj, Gradec, mogoče pa so posamezni predmeti tudi še drugod). To gradivo nima nikakršnih beležk, niti dnevnikov o izkopavanju, niti kakršnih koli drugih podatkov. Rekonstrukcija posameznih grobov ni mogoča. Edino, kar nam še ostaja, so razne tipološke posebnosti, ki pa niso vedno zanesljive. Zaradi tega mislim, da bi bilo danes brezpomembno združevati to gradivo v enem muzeju, temveč naj ostane tam, kjer je.

Preprost je tudi odgovor na vprašanje, kje naj se hrani arheološko gradivo, ker se ne sme deliti. Arheologija kakor muzeologija vztrajata danes na tem, da je vsak arheološki kulturni material vezan na teren, kjer je bil najden, ker le na ta način lahko nudi pravo sliko življenja in družbenega razvoja svoje okolice. Vsako drugo mesto je zanj nekaj tujega, nekaj, kar je iztrgano iz svoje materine zemlje in presajeno v tujo. Kakšen pomen bi n. pr. imelo gradivo iz Srbije ali Makedonije v Ljubljani, ki bi tu sploh ne bilo razumljivo. Praktično je zahtevo, da je material vezan na teren, kjer je bil najden, mogoče rešiti tako, da ga dodelimo najbližjemu muzeju, na katerega teritoriju se je izkopavalo. Seveda pa tu ne morejo priti v poštev tisti muzeji, ki nimajo ne depojev ne prostorov ne strokovnjakov ne ustreznih zbirk itd., t. j. tisti, ki ne bi mogli obvarovati gradiva propada in ga ne bi mogli pripraviti za razstavo in za nadaljnji študij. Seveda je s tem v zvezi tudi vprašanje, kateri muzej ima pravico do terenskega raziskovanja in izkopavanja. Muzej sam po sebi je znanstvena institucija, ki je z različnimi administrativnimi prijemi ne smemo omejevati v znanstvenem delovanju. Muzej, ki ima tudi arheološko razstavo in depoje, je tudi prvi čuvaj kulturnih ostalin preteklosti. Kot tak ima seveda tudi pravico do znanstvenega terenskega raziskovanja. Seveda pa mora biti v momentu, ko nima strokovnega kadra in možnosti, da obvaruje znanstveno gradivo, v tem svojem delovanju omejen, t. j. ne sme več raziskovati in izkopavati sam, brez strokovnega vodstva, ker nestrokovno osebje ne bi smelo samo znanstveno raziskovati, razen če gre za nadzorstvo nad posameznimi gradbenimi deli, ki ostajajo včasih brez vsakega nadzorstva (kanalizacije, kopanje temeljev za stavbe, reguliranje rek in potokov, avtoceste itd.). Tu je pozvan pač vsak posameznik, da rešuje, kar se rešiti da.

Archaeology and some of its tasks.

(Résumé)

The conference of the Yugoslav archaeologists at Niška Banja in May 1950 gave rise to several actual problems concerning the archaeological work in Yugoslavia. I have tried to expose in this article some thoughts and views of mine on some archaeological problems and connections of archaeology with other historical social sciences.

Archaeology is a historical social science: investigating and examining, on evidence of material remains, particular phases and aspects of the economic, cultural and social development. Many differing definitions of the archaeology and its tasks are not comprehensive enough, or are even false. In order to present correct ideas of the social, economic and cultural evolution archaeology has to compare its own results with the results of other associated sciences.

Archaeology is a science branch by itself working with its own methods. Its auxiliaries are all the historical social sciences, e. g. history, ethnology, etc., but added to these also various natural sciences, e. g. palaeobotany, palaeozoology, palaeoanthropology, and similar. It is sure archaeology itself is also an auxiliary and complementary science for other historical social sciences.

Although archaeology and history pursue identical aims and plans, today a differentiation between the both is possible as to methodological and other handlings of both sciences. Someones think a division between archaeology and history of art is much more difficult, but that is not the case. As to its working methods archaeology must be taken into account wherever such work is necessary regardless of place and time, whilst history of art especially attends to esthetical valuation of productions of art, architectural, plastic and pictural, of all times and countries. However, those who are of opinion history of art must be applied but to living objects, are wrong, as well as those who think the task of archaeology consists but in statements of technical execution as to archaeological productions of art regardless of artistic values.

After all, the division of archaeology in particular branches — comprehending territorial and ethnical wholes as well as periods — has more or less been brought to an issue. However, a strict arrangement cannot yet be carried through.

There is also another false point of view, namely the opinion the task of archaeology consists only in going in search for monuments of material civilization. No, archaeology does not look for monuments only, it examines the situation of the finds, their depth and relation to other objects etc. The object itself has today in the archaeology more a second-rate importance. There are more ways of digging, but today the network system is prevailing. Boring should be omitted wherever and whenever possible.

Typological treating of materials, though many times giving out precious data, is no more sufficient by itself today. Only typology and stratigraphy together give a concrete support for chronology. It is sure where there are no stratigraphic data to be ascertained, typology by itself may clear up problems of commercial connexions, handicraft, ethnical belonging a.s.o.

Archaeological reconstruction of social, economical and cultural life is possible when the necessary elements are sufficient enough.

Besides its scientific task archaeology has also an educational one, especially taking in consideration shows and exhibitions of archaeological objects, arranged either systematically or thematically. Systematical collections are of particular use to scientific purposes, while thematical ones are more useful to education. Nevertheless, arrangement of thematical collections, too, requires rigorous and careful scientific work.